

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут філософії

На правах рукопису

УДК 113/119

Нетудихалов Валентин Андрійович

ЛОГОС НООСФЕРНОГО БУТТЯ

/філософський аналіз/

Спеціальність 09.00.08

Філософські питання

природознавства і техніки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня

кандидата філософських наук

Київ - 1993

Дисертація виконана на
факультетів Київського університету ім.Т.Шевченка

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор КОСТЮК Н.Т.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор ПАРНЮК М.О.

кандидат філософських наук ГАРДАШУК Т.В.

Провідна установа – Центр досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки ім.Г.Доброва
АН України.

Захист відбудеться "25" червня 1993 р. о 15-й
годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 016.26.02 при
інституті філософії АН України.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці інституту
філософії АН України.

Адреса: 252001, Київ, вул.Трьохсвятительська, 4, Інститут
філософії АН України.

Автореферат розіслано "22" травня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

В.С.Лук" янець

Актуальність дослідження.

Проблема Логосу, починаючи з античної філософії, займала одне з центральних місць в розвитку філософської думки. Значна увага цій проблемі приділялась не тільки в східній та західно-європейській філософії, але й в вітчизняній філософській думці, яка довгий час була під забороною. В період сталінізму і застою проблема Логосу, скоріше всього із безпеки "впасти в ідеалізм", по суті не розроблялась. Вихід із кризи сучасної філософської думки вимагає, поряд з іншим, осмислення проблеми Логосу в відроджуваних працях вітчизняних філософів, а також розгляду під кутом зору, що нас цікавить, сучасних теоретичних розробок в області астрофізики, космічної біології, біогеохімії та інших наук. Так, звертає увагу співзвучність ідеї самоорганізації, що розробляється в межах сучасної теорії про стійкість дисипативних структур І.Пригожина, яка охоплює процеси самоорганізації, включаючи космічні, і ідеї Логоса, що виникла в давнину, як фундаментальної космічної енергії, причини порядку в світі і причини Космосу як порядку.

Разом із тим вимагають осмислення уяви про Логос не тільки як про самоорганізацію матеріальних систем, але й тлумачення його під іншим кутом зору, наприклад, як розумного початку /доцільність, слово, ідея, розум/, що визначає порядок, цілеспрямованість розвитку. Якраз такі тлумачення відхилилися філософією моністично-матеріалістичного напрямку. Між іншим, в своєму дослідженні ми виходимо з того, що категорія "логос", як і цілий ряд інших категорій, відрізняється плюралістичністю свого змісту і завдання філософського дослідження, як нам уявляється, полягає в тому, щоб не ставати на шлях одностороннього акцентування якогось-небудь одного підходу як єдиного, а намагатись осмислити раціональні моменти змісту в кожному із них і, по можливості, випрацювати синтетичний підхід та відповідну інтерпретацію проблеми Логосу. Об'єктивна доказовість такого підходу насичено проявляється в виникненні та розвитку концепції ноосфери. В дисертації акцент ставиться на аналізі філософських засад концепції Логосу ноосфери, адже світ, в якому ми живемо, знаходиться під впливом нового імпульсу космічних енергій /Реріх/ і трансформації їх шляхом людської життєдіяльності.

З виникненням та розвитком ноосфери Логос наочно проявляє себе з одного боку як розум людства, а з іншого – як закономірний розвиток матеріальних систем, що трансформують енергію і втілюють в собі /з більшою чи меншою часткою відповідності законам Космосу/ людський розум як джерело розвитку цивілізації. Людство, що перетворює планету Земля і діє на Космос, виступає як антропокосмічний фактор. При цьому неадекватність перетворень світу людиною має наслідком екологічну нестабільність, із збільшенням міри якої створюється загроза існуванню самого життя. Причиною смертельної загрози є саме людство, бо його розумом та волею спричинилося порушення законів космічного життя, яке проявляється в невідповідності енергетичних та речовинних перетворень на планеті.

Великою заслугою В.Вернадського є обґрунтування того, що головною умовою просування людства по космічних шляхах розвитку є усвідомлення значення думки в загальнолюдському її розумінні як космічного явища. Він писав: "... ноосфера проявляється в мислительному процесі"¹. Поява розуму є головний факт в історії планети. Уявлення про ноосферу, яке розробив В.Вернадський, стало об'єктом дослідження, бо в ноосфері проявляється багатоплановість Логосу як космічної енергії і як розуму.

Стан дослідження проблеми. Перший етап дослідження ноосфери вітчизняною наукою – /кінець 1920-х – 1940-х років/ – розробка ідей про ноосферу В.Вернадським, який створив вчення про ноосферу, як синтез природного та соціально-історичного процесу, що відображає реальне планетно-космічне явище. Цей висновок важливий для розвитку сучасних уявлень про ноосферу як про соціопрродну систему, виникнення якої здійснюється на засадах процесу самоорганізації космічної матерії в умовах Землі. Для першого етапу характерна відсутність дослідницького інтересу до проблеми ноосфери з боку наукової громадськості, політичних та ідеологічних інститутів.

Другий етап /кінець 1940-х – сер.1960-х років/ – звернення окремих вчених до ідей В.Вернадського про біосферу та ноосферу /з основному до праць про біосферу/. Результат – створення концепцій про техногенез /С.Ферсман/, про геологічні цикли /Б.Личков/, про роль космічних променів в житті біосфери

¹ Вернадський В.И. Философские мысли натуралиста. М.: Наука, 1988. – С.100

/О.Чижовський/, про антропокосмізм /М.Холодний/, про космічне поняття життя /Н.Костюк/. Дослідники виходили з того, що ноосфера має не тільки природно-геологічну, але й соціально-духовну історію.

Ноогенез може відбутися лише в результаті переходу людства до планетарних гуманістичних відношень та розумного керування природою. Для другого етапу характерна відсутність широкого дослідницького інтересу стосовно проблеми ноосфери з боку наукової громадськості, та все ж таки виходять в світ зібрання творів та окремі праці В.Вернадського, видається "Феномен человека" П.Тейара де Шардена /1965/.

Третій етап /др.пол.60-х років - по сьогоднішній час/ - активна розробка проблеми ноосфери, вияв до неї зацікавленості. За кордоном створюється Римський клуб для вирішення глобальних проблем сучасності. Ноосфера як термін, символ, ідея, теоретична модель використовується науковою громадськістю, засобами масової інформації, громадськими закладами.

Загальнотеоретичним проблемам ноосфери присвячені твори Олексієва В.П., Гірусова Е.Б., Будико М.І., Камшилова М.І., Ковди В.О., Казначеева В.П., Моїсєєва М.М., Мочалова І.І., Перельмана О.І., Урсула О.Д., Шипунова Ф.Я., Аншина О.Д. та інші.

Проблемі позаземних цивілізацій присвячені твори з ноокоsmології Кардашова М.С., Тротцького В.С., Шклявського І.С. та інші.

В зв'язку з публікацією в останні роки творів вітчизняних космістів збагатилася уява про роль Розуму /Логосу/ в світобудові. Це, головним чином, філософи та природознавці Блаватська О.П., Булгаков С.М., Лосєв О.Ф., Селюков В.С., О. та М.Реріхи, Федоров М.Ф., Флоренський П.О., Франк С.Д., Чкаловський О.М., Ціолковський К.Е., Холодний М.Г. та інші.

Серед закордонних вчених проблему самоорганізації як умову прояву єдності матеріального світу досліджували Д.Берталанффі, Ф.Дайсон, М.Ейзен, М.Месарович, Г.Ніколіс, І.Пригожин, Г.Хакен.

Філософи, природознавці обґрунтовують значення матеріальних /природне середовище, предметно-перетворююча діяльність/ та інформаційних, енергетичних /розум, Логос, наукова думка/ компонентів ноосферного буття. Логос тлумачиться по-різному: як порядок, закономірність, закон, ідея, слово. Ми будемо розуміти його як наслідок прояву закономірних змін самоорганізації матерії, які здійснюються за принципом зворотного зв'язку. Також ми будемо

розуміти під Логосом Розум /людини, людства/, що формує ноосферу. Це розуміння узгоджується з правомірністю тлумачення ноосфери у вченні як В.Вернадського, так і духовно-етичної концепції ноосфери і відповідно Логосу ноосферного буття у вченні О.Блаватської та Реріхів. Термін "логос ноосферного буття" означає космопланетарне формування на планеті, що створено процесами самоорганізації.

Є різні підходи стосовно інтерпретації ноосфери. Одні дослідники вбачають соціально-природний аспект /Казначесв В.П./, вважаючи, що генезис ноосфери тільки почався. Інші /Олександр В.П./ вважають, що ноогенез має два етапи формування. Існують концепції об'єднання /Гіренок Ф.І./ природно-наукових та філософських підходів, обґрунтовується роль біогеохімічного підходу /Іррипівін В.Ф./ ноогенезу в інтеграції наук, в вивченні глобальних проблем. Єдності в тлумаченні понять "ноосфера", "логос" немає.

Досягнутий на сьогоднішній день рівень досліджень дозволяє зробити наступні узагальнення поглядів на суть та структуру ноосфери.

1/ Необхідно прийняти до уваги те, що в біосфері /як і в литосфері, атмосфері, гідросфері/ зміни, що мають місце під впливом людини, набули геологічного, планетарного та космічного характеру. Останнє дає ґрунт для погляду, що розум людини має космопланетарний характер.

2/ З позицій релігійних мислителів розум людини є прояв космічного Логосу, що створює на Землі космо-планетарне тіло - Софію. З позицій представників матеріалістичного світогляду, під Логосом розуміється матеріальна субстанція з присутніми їй процесами самоорганізації, що і приводить до ноогенезу.

3/ В генезисі ноосфери можна виділити три стадії - прото-біосфера, власно біосфера і стадія ноосфери, що формується.

4/ Виділяються структурні елементи ноосфери: біосфера, антропосфера, соціосфера, техносфера, інформаційна сфера.

5/ Генезис ноосфери як системи, що саморозвивається та самоорганізується, здійснюється в певних просторово-часових вимірах.

6/ Синтез наукової та духовно-етичної концепції досягнув свого завершення у вченні Реріхів про світ мислення, що визначає еволюцію Землі.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є подальший розвиток концепції Логосу ноосфери,

розкриття взаємозв'язку Логосу як принципу самоорганізації матерії з ноосферною цілісністю та уява на цих засадах ноогенезу як прояву та еволюції космічного Логосу.

Відповідно з цією метою визначимо наступні задачі:

- філософськи обґрунтувати поняття "життя", "розум" як невід'ємні властивості космічної матерії;

- показати взаємозв'язок принципу самоорганізації матерії із становленням розумної, доцільної дії людини /Логосу ноосферного буття/ та здійснити філософський аналіз наукових концепцій про багатомірність ноосфери;

- проаналізувати необхідність вибору людством світоглядних установок антропокосмізму в новому космічному циклі еволюції.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є праці вітчизняних філософів - космістів. В дисертації використовуються результати досліджень вітчизняних та закордонних природознавців і мислителів. При цьому враховується плюралізм підходів стосовно досліджуваної проблеми, і беззаперечно не відкидається релігійна філософська думка в поглядях на проблему Логосу і ноосфери. Матеріалістичні підходи не тлумачаться в якості абсолютної істини, яка цілком виключає всі можливі підходи і інтерпретації. Проводиться ідея необхідності створення синтетичного підходу, який враховує раціональні моменти в різноманітних ракурсах бачення проблеми Логосу ноосфери. Раніше вказані моменти безапеляційно відкидалися як релігійні і ідеалістичні.

Наукова новизна дослідження. Запропоновано варіант філософської моделі ноосферного буття людської цивілізації. Сутність даної концепції складає аналіз рівнів самоорганізації матерії, що еволюціонують до цілісної єдності космосу та життя. Категоріальним синтезом виступає ідея про Логос ноосферного буття, культурно-історичного типу буття, тотального космолядського способу організації соціального буття пізнаючого та перетворюючого суб'єкту. Основний зміст даної концепції викладено в наступних положеннях, що виносяться на захист:

- Логос, який є наслідком самоорганізації матерії і одночасно причиною колективного розуму ноосфери, - має субстанціональний характер як багатомірна просторова основа в трьохвимірному фізичному просторі і як сукупність формотворюючих потенцій світобудови;

- розкрито, що історико-філософська тенденція вітчизняного

космізму узагальнюється в концепції Логосу ноосфери /Софії, сфери думки/, а також, що концепція Логосу ноосфери не зводиться до античної ідеї Логосу /закону, розуму, слова, вогню, бога/, але має тенденцію синтезу західно-європейського теоретичного природознавства /як космологічного антропного принципу/ і східного /індійсько-тібетського/ філософського напрямку, як вчення про колективну могутність розумних сил Всесвіту;

- розкрито вчення про ноосферу як прояв планетарно-космічного Логосу /науково-духовна думка людства/, що відповідає космічному циклу розвитку;

- показали, що на засадах концепції Логосу ноосфери обґрунтовано принцип Реді про вічність життя і з цих позицій зроблена спроба доказу гіпотези єдності життя і космосу як процесів самоорганізації, асиметрії, багатомірності просторово-часового континууму;

- розроблена гіпотеза науково-філософського процесу зміни світоглядної картини світу /теоцентризм - антропоцентризм - антикосмізм/. Теоцентризм /з найдавніших часів до кінця ХІІ ст./ встановлює Теос /Бог/ як єдину дінчу силу, що домінує над усією реальністю; антропоцентризм /ХІІІ - ХХ ст./ - епоха промислової та науково-технічної революції, - здійснює редукцію Теосу до розуму та волі людини, як єдиної творчої сили в пустому і мертвому світі; антропкосмізм /з сер.ХХ ст./ відновлює діалог між людським та космічним Логосом, це проявляється в вченні про ноосферу.

Практичне та теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній зроблена спроба вивчення та поглиблення філософських засад концепції ноосфери з позицій вітчизняного космізму, аналізується структура ноосферної цілісності, як прояву та розвитку принципу самоорганізації матерії /космічний Логос/. Результати роботи обґрунтовують положення про те, що перехід людства до космічного циклу розвитку неможливий без зміни фундаментальних цінносних Установок та перехід світогляду від антропоцентризму до антропосмізму. Така глобальна трансформація людської свідомості /головного фактору еволюції людства та планети на сучасному етапі/ є, на наш погляд, основна умова виживання людства в ситуації загострених глобальних проблем.

Теоретичні положення дисертації можуть сприяти поглибленню ідеї про значення вітчизняної філософії як синтезу західної

науки та східної філософії, найти застосування в процесі читання лекцій, проведенні семінарських занять, при читанні спецкурсу "Вітчизняний космізм", в вихованні космічної етики життя.

Апробація результатів дослідження здійснена на Всесоюзній конференції, присвяченій 125-річчю з дня народження В.Вєрнадського в травні 1988 р., Всесоюзній науковій конференції по історії науки та техніки в 1988 р. в м.Одесі, на Міжнародному симпозиумі в 1988 р. в м.Ленінграді, на Перших академічних читаннях В.Вєрнадського в березні 1991 р. в м.Києві, при читанні лекцій в Київському університеті на кібернетичному та механіко-математичному факультетах.

Дисертація і автореферат обговорювались на засіданні кафедри філософії для природничих факультетів Київського університету.

Структура дисертації. Дослідження складається з вступу, двох глав, закінчення та списку літератури.

Основний зміст роботи.

Вступ складає обґрунтування вибору теми, її актуальності. Характеризується рівень розробленості теми, визначається мета і задачі дослідження, дається визначення понять "логос", "ноосфера", їх внутрішній взаємозв'язок, описуються методологічні установки, розкривається наукова новизна і теоретико-практичне значення положень, що виносяться на захист.

В главі I "Ноосфера як результат становлення матерії космічного Логосу" розкрилась основне значення історико-філософської категорії Логос, а також поняття "логос ноосфери", здійснюється аналіз розвитку фундаментальних концепцій світосприймання, і космічних засад еволюції життя.

В § I "Логос як історико-філософська категорія" прослідковується генезис та розвиток даної категорії.

В дисертаційному дослідженні аналізується генезис концепції Логосу як світової субстанції, що має космогонічний характер. Логос, якщо його відділити від побутового значення понять "слово", "мова", а також від християнського розуміння "бог", "творець", - Логос тоді означає субстанцію, яка лежить в основі речей, доцільність в влаштуванні світу, зміст і закон. Логос - це космічна субстанція, яка властива усій множині предметів, яка усіма і через усе керує.

Для філософії особливо важливо те, що загальний закон може

бути відмінний від конкретної матеріальної стихії. В проблемі Логосу ми приходимо до вчення про невичерпаність матерії, що може означати відсутність в підвалинах матерії першоелементів /апейрон Анаксимандра/, тобто безструктурність фундаментальних глибин матерії, з яких утворюються всі елементи.

Вічність матерії означає те, що її не можна звести до конкретних форм, до змінного та тимчасового.

Досвід античної філософії доводить, що першопочаток не можна зводити, ототожнювати з будь-яким окремим предметом. Логос є проявом фундаментальних властивостей та відношень об'єктивної реальності, що безпосередньо не спостерігаються. В цьому розумінні категорія "логос" є атрибутивним аспектом матерії.

Оскільки матерія багатоякісна /П.Тенр де Шарден/, то такі ж властивості має і Логос. Світ очима давніх філософів подається як такий, що виходить з одного джерела. З нього виникає перший Логос, як потенційна нескінченність. Другий Логос виникає з першого і розділяє єдине на два аспекти матеріально-енергетичних процесів. Третій Логос є космічна душа, оболонка другого. Космічний Логос має три ступеня своєї самореалізації: потенціальну, актуальну і реалізовану. Це є три сфери буття, одночасно, три ступені космогонічного процесу.

Логос можна осмислити як внутрішню, потайну сутність речей. Проявляється він в усьому існуючому різноманітному світі. У Всесвіті - як закон природи, в людині він є думка. Людська душа, по вченню давніх філософів, є витікання космічної сперматичної енергії Логосу в психіку особи.

Відокремимо наступні особливості концепції Логосу. По-перше, Логос є космічна енергія, яка породжена єдиним космічним елементом. Логос наповнює світ, але не обіймає його. По-друге, Логос є внутрішній зв'язок між різними сферами світобудови. Важливою особливістю давньої філософії є ідея різноманітних форм розуму, які є проявом Логосу. По-третє, Логос є посередник між першосциндим та світом, між вічним та народженням. Світ є видимий Логос. Без останнього перший перетворюється в хаос.

Недоліком цієї концепції є обоження космічних сил, надання їм надприродних якостей. Трансформацією обоження космічних розумних сил в людській свідомості виявилось зведення їх до людського розуміння, тобто сприймання в антропоморфній оболонках.

Досліджуємо розвиток концепції в епоху Відродження. Ця

епоха характерна різким посиленням людської активності, перетворенням цінносних установок в відношенні навколишнього світу для наступного імпульсу технологічної цивілізації ХІІІ-ХХ ст. В цю епоху концепція Логосу збагатилася уявленнями про активність діючих сил у Всесвіті, відповідала концепції активності людини.

В наступні століття була здійснена редукція космічного Логосу до людського інтелекту. Здійснено розщеплення Логосу, зведення його до земного світу, внаслідок цього він вийшов з наукової картини світу. В філософському осмисленні ця стадія відповідала формулі Ф. Ніцше "Бог помер". Можна стверджувати, що історико-філософська концепція космічного Логосу в новий та новітній час змінилася концепцією про могутність земної цивілізації, яка космічного пивца в такій мірі, що можна фіксувати наявність соціального Космосу, принаймні, в одиниці /антропний принцип/. Така уява викликана індуктивним характером наукової діяльності.

В другій половині ХІХ - першій половині ХХ ст. особливого значення став набувати історико-філософський і науковий характер думки вітчизняного космізму. По-перше, він продовжив розвиток ідей про космічний Логос давньої філософії. Космос як сфера Розуму є основною концепцією космізму. По-друге, вітчизняний космізм звів в себе наукові дослідження світової цивілізації: глобальний еволюціонізм, космологічний антропний принцип і т.д. Основним завданням вітчизняного космізму є ідея синтезу давньої філософської традиції Логосу як вищих розумних сил природи і сучасної наукової концепції про світобудову, якій властивий цілісний розвиток.

Принципово новим напрямом є вчення космізму про Софію, które отримало наукову назву ноосфери. Космологічний процес є послідовне об'єднання вишого /космічного/ і земного. Софія /ноосфера/ - це ідеальне людство, інакше - соціальний Космос. Ноосферна цілісність є синтез космічного Логосу з єдиною спільністю і цей синтез є Логос ноосфери.

В § 2 "Фундаментальні концепції світорозуміння: теоцентризм-антропоцентризм - антропокосмізм" аналізується зміна світоглядних парадигм впродовж історії світової цивілізації. Виділяється три основних періоди, котрим відповідають ціннісні установки.

Теоцентризм як концепція поширений з найдавніших часів до ХІІ ст. включно. Характерною особливістю цього періоду було

уявлення про Космос як про живу і розумну істоту. В античності теоцентризм проявляється як космоцентризм. В світосприйманні Теос /Космос/ виступає єдиною діючою силою, причиною буття. Бог випромінює благодать, а людина досягає її. Теос владарює над всією реальністю і зв'язаний із світом через посередників-пророків, мудреців, чудотворців, здатних сприймати божі закони як откровення. Закінченими теоцентричними картинами світу є філософська система ваданти, а також гегелівська система розвитку світового Розуму, що проходить шлях від суб'єктивного через об'єктивний до абсолютного духу.

Антропоцентризм /XIII - XX ст.ст./ мав домінуючий вплив в епоху промислових і науково-технічної революцій. Зародився же він ще в античності /Арістотель/. Антропоцентризм зводить Теос до розуму і волі людини в пустому і мертвому світі і зв'язаний з переконаннями, що людина за своїм походженням є істота особливого роду і, таким чином, Землі приписується особливе місце у Всесвіті, а також унікальність людської цивілізації. Великі наукові відкриття нового і новітнього часу пробрили тріщину в цьому світогляді. Була випрацьована концепція подібності Сонця зіркам, неунікальності Землі. До кінця XX ст. антропоцентризм вичерпав себе практично, домінуючи як світогляд.

Антропокосмізм починає свій розвиток в середині XX ст. Ми переживаємо лише початок нової космічної епохи, на протязі якої Земля докорінно зміниться під впливом нової космічної сили - Логосу ноосфери. В.Вернадський вважає, що ноогенез буде розгортатися 2-3 покоління. Антропокосмізм виник ще в давнину, однак досяг вершини свого розвитку в філософських роботах Реріхів, а природознавча концепція сформульована К.Ціолковським і В.Вернадським. Їхні ідеї такі:

- людська думка як науково-духовне дивинство є головний фактор еволюції планети;
- всі явища, що відбуваються в Сонячній системі у відповідності з принципом якісної незнищенності матерії та руху, треба думати, відбуваються і в інших світах, котрі знаходяться на тій же стадії розвитку;
- кожне індивідуальне існування будь-якого організму, в тому числі і людського, повторюється в безкінечних просторах Всесвіту;
- антропокосмізм визнає вічність життя і розуму на основі

закономірності еволюції космічної матерії.

Можна визначити антропокосмізм як синтез природознавчих, соціологічних і філософських уялень про людство як соціальний Космос /Логос ноосфери/, його місце та роль в світі.

В § 3 "Філософський аналіз антропокосмічних засад еволюції життя" розглядається концепція єдності людини і Космосу. Ця проблема має два аспекти. Перший розкриває вплив Космосу на людину і проявляється в еволюційному розвитку. Людина – етап в розвитку Всесвіту, істота, що з'явилася в результаті закономірного розвитку матерії під впливом космічних сил. Другий аспект означає соціалізацію Космосу і передбачає вплив людини на космічну матерію і визнає існування позаземних цивілізацій. Вони можуть бути на основі білкової, а також, як вважають деякі дослідники, небілкової форми життя. Перетворююча роль людського розуму, його трансформація в розум Космосу і співпадіння творчої сили Космосу з творчою діяльністю людини, як Логос ноосфери, реалізує основну ідею антропокосмізму. Концепція, що допускає у Всесвіті існування позаземних цивілізацій, означає можливість співпадіння творчої сили Космосу з могутністю розумних цивілізацій, їх поєднання і є Логос ноосфери.

В дисертації аналізуються погляди представників вітчизняного космізму. Задлугою В.Варнадського є розроблена ним природознавча концепція ноосфери, в якій зливається космічна і людська тенденції. Ми не зрозуміємо земних явищ, якщо не звернемося до вивчення космічної матерії. Вчений сформулював проблему впливу людства на космічне середовище.

А.Чижевський висунув концепцію антропного принципу в космологічному визначенні, що дуже близьке до ідеї В.Соловйова про три стадії космологічного процесу прояву Логосу. Космологічний антропний принцип, сформульований в науці в 70-х роках нашого століття, виник з двох традицій: філософської концепції єдності людини і Всесвіту, а також природознавчої концепції глобального еволюціонізму. Результати, досягнуті наукою, дають нам можливість здійснити теоретичне узагальнення цієї проблеми.

Життя

Космос

- дисиметрія простору, охопленого життям /Пастер/
- самоорганізація
- незводимість до трьохвимірної геометрії /Вернадський/

- спонтанне порушення симетрії в момент народження Метагалактики, баріонна асиметрія, асиметрія слабких взаємодій
- самоорганізація
- багатомірність простору /Уіллар/

Аналіз підтверджує співпадання фундаментальних характеристик життя і Космосу: самоорганізація, асиметрія, незворотність процесів розвитку, багатомірність простору і т.д.

Космологічний антропний принцип означає, що людина є не тільки глядачем світового процесу, але і його учасником. Якщо розуміти Логос як принцип самоорганізації матерії, то варто розуміти Космос як сферу Розуму, тобто як Космос, охоплений процесами самоорганізації на всіх рівнях матерії. Антропокосмізм визнає вічність життя як безперервну зміну існування, відстоє ідею нескінченності насодених світлів і космічне почуття вічності як особливість прогону нової епохи.

Логос є багатомірною просторовою основою Космосу в трьохвимірному фізичному світі. Логос є носієм неоднорідності і анізотропності у Всесвіті. З ним зв'язане породження феномену життя, тому можна встановити для ноосферного процесу сигнальний, незводимий до трьохвимірного простір і багатомірність часових потоків для негентропійних процесів різноманітних систем живого.

На основі емпіричних досліджень В.Казначєва можна встановити, що живе є таким станом матерії, де особливим способом поєднанні речовинно-білкова і польова форми організації матерії. А оскільки Космос є досить розріджена матерія - незначної, порівнюючи з Землею питомої ваги -, то в ньому, очевидно, не виключене також існування форми життя в польовій формі матеріальності. Процеси самоорганізації мають всезагальний статус, тому вони характерні не тільки для речовини, але і для польової форми організації життя.

Життя не тільки в межах земної оболонки, але і за нею, очевидно, проявляється в формі космічного Логоса - анізотропного, динамічного, плинного субстрату, наповненого негентропійними процесами. Ця пульсація у вигляді космічної хвилі високих енергій. Життя в Космосі, з усією очевидністю, не тождєне земному. Логос - в найбільш широкому його розумінні - причина і наслідок перетворення космічної речовини, а також виникнення життя і людини.

В главі II "Ідея вічності життя і принцип самоорганізації матерії" розглядається концепція багаточасових насодених світлів, специфіка механізмів самоорганізації для ноосфери, значення думки як планетного явища.

В § I "Філософсько-світоглядна концепція вітчизняного коо-

мізму про багаточисельність населених світів" розглядається проблема можливого існування інших ноосфер.

Розглядаються гіпотези про життя у Всесвіті як вияві безперервної зміни різноманітних форм /Н.Босток/. У відповідності з філософсько-методологічним обґрунтуванням ідеї вічності життя не можуть бути незалежно відкинуті гіпотези про позаземні цивілізації, зокрема, такі, котрі можуть мати галактичні і супергалактичні енергії для творення нових планетних систем, однією з яких, як вважають деякі теоретики, може бути і наша Земля. Неможливість на сучасному розвитку науки довести існування подібних цивілізацій не дає нам підстав заперечувати можливість існування космічного Логосу як єдиної системи Розуму.

В дисертації пропонується порівняльний аналіз поглядів К.Ціолковського і О.Блаватської на предмет космічної філософії. Для обох мислителів характерне розуміння матерії як єдиної реальності, в надрах якої активно діє Логос, /у К.Ціолковського - Розум/ котрий розглядається як рушійна сила космічної еволюції. Тканина універсуму представлена як матерія речовинна, що має масу спокою і польова, що не має такої. Останню вважають основою процесів самоорганізації, що співзвучно сучасній концепції фізичного вакууму, спонтанне порушення симетрії якого приводить до Великого космологічного вибуху і еволюції Метегалактики. Обидва мислителі вважають, що в світі діє закон періодичності. Вічність Всесвіту в цілому проявляється як виникнення і зникнення світів. Це положення відповідає тій частині моделі А.Фрідмана, коли можливе проходження Метегалактики /періодично/ через точку сингулярності.

Вічність життя пояснюється як безперервна зміна циклів необхідності і проходження енергії Логосу послідовно через мінеральне, рослинне, тваринне царство до людського циклу. На цьому напруженість еволюції не зупиняється, а йде далі до таких форм життя, котрі можуть бути представлені на небілковій основі. У К.Ціолковського вони називаються "ефірною", у О.Блаватської - "електричною" формами. Загальним в їх філософських поглядах є і розуміння самого Космосу, причиною якого є Логос. Якщо життя не зводиться лише до білкової речовини, але може існувати поза ним, то можна припустити можливість, що воно почало свій еволюційний процес в позабілковій формі. Тоді життя як явище Всесвіту так само вічне, як і матерія. А значить еволюція життя почалася з

перших миттєвостей народження Метагалактики. Таким чином, можлива поява космічних розумів прямо з точки сингулярності. Це положення не суперечить концепції порушення симетрії фізичного вакууму і Всесвіту як біфуркації. Оскільки життя є процесом порушення симетрії, то, можливо, воно лежить в основі нашого Всесвіту.

Характерною особливістю вітчизняних космістів є уявлення про багатовимірність просторового континууму. В середині фізичного світу, як загальної оболонки, можливе існування інших світів, що складаються із внутрішніх просторів. Теоретична фізика знає концепцію суперпростору, суперструн, а також гіпотезу про твістори. В останній на основі об'єднання фундаментальних взаємодій пропонується існування восьми вимірів, чотири з яких уявні. А оскільки принцип самоорганізації універсальний, то певні форми життя можуть бути і там. Проблема існування космічних ноосфер для дослідника може представляти інтерес і у вигляді проблеми позаземних цивілізацій, гіпотезу про існування яких ми допускатимемо. Ідея SETI обґрунтовує концепцію про багаточисельність населених світів.

В § 2 "Концепція космічного Логосу як ієрархії сфер універсуму" досліджується природознавчо-наукова концепція ієрархії форм матеріальності.

За В.Вернадським, структура простору, охопленого життям, не є трьохвимірною. Це зв'язано з дисиметрією живого і негентропійною направленістю його еволюції. Л.Борі довів, що дисиметричне явище завжди має дисиметричну причину. Вона лежить в структурі космічного простору. Дослідження сучасних фізичних концепцій, зв'язаних з загальною теорією відносності, зокрема, концепція квантової геометродинаміки доводить, що релятивістський простір є розшированим. За Д.Уїлером, суперпростір - це така різноманітність, кожним елементом якої є трьохвимірна геометрія. Можна висловити допущення, що в трьохвимірному просторі, котрий спостерігається, релятивістська багатовимірність знаходиться у відповідності з багатовимірною простору, охопленого живою речовиною. Будь-яка теорія прагне пояснити світ як ціле і єдиність. Для здійснення цього завдання необхідно об'єднати всі елементи в систему. Однак принцип єдності світу неможливий в цій моделі, оскільки в межах трьохвимірної геометрії простору неможливо здійснити синтез чотирьох фундаментальних взаємодій /гравітаційних, електромагнітних, сильних і слабких/. Наблизна

розмірність, при якій вдається впоратися з труднощами, - ІО.

Неможливо побудувати єдину космологічну концепцію, виходячи тільки з уявленнь трьохвимірного простору, не враховуючи впливу фізичного вакууму на створення реальності. Існує ряд процесів, котрі не можна пояснити з точки зору законів збереження. По-перше, теорія розглядає Метагалактику як флуктуацію, тобто спонтанне порушення симетрії фізичного вакууму. Якщо світ є порушення симетрії, то причиною його виникнення є вакуум. Він, таким чином, і є причиною порушення законів збереження. По-друге, проблема баріонної асиметрії, яку можна пояснити лише впливом невідомих нам енергій. По-третє, порушення симетрії, що лежить в основі принципів збереження в фундаментальних взаємодіях, зв'язаних з виникненням частинок нейтрино. Порушення симетрії, що спостерігається у нейтрино, пояснюється несиметричністю Космосу /В.Гейзенберг/.

Основною характеристикою життя є безперервне порушення симетрії. В цьому значенні можна говорити про фундаментальну єдність законів життя і Космосу, оскільки існує єдина причина зазначених явищ - фізичний вакуум. Вакуум - джерело, що породжує Всесвіт. Якщо уявити собі вакуум як багатовимірний згорнутий простір, то народження Всесвіту є розпад цього простору на окремі взаємодії з відповідними метричними стандартами.

Висловимо припущення, що вакуум і Метагалактика знаходяться в стані безперервної взаємодії. Такий вплив і є космічний Логос, тобто енергія, що перманентно надходить в світ. Енергія фізичного вакууму неначе безперервно еманує з фізичного "ніщо", порушуючи принципи збереження енергії, моменту руху, інваріантності, помножуючи і ускладнюючи структуру світобудови.

Космічний Логос є матеріальним носієм багатовимірного просторовочасового континууму. Логос охоплює своєю дією всю Метагалактику, для якої він виступає як всезагальний принцип самоорганізації матерії. Для людства він є Логосом ноосфери, для людини - думкою. Фундаментальна структура матерії багатоступенева /Марков М./, кожний рівень якої - релікт певної космологічної стадії еволюції. Всесвіт можна охарактеризувати як прояв єдності матерії - енергії, котра представлена ієрархією форм матерії, життя і свідомості в їх безмежності. Фундаментальна єдність світу полягає в існуванні і взаємодії сфер універсуму, які знаходяться в ієрархічному відношенні. Звідси слідує, що закон

ієрархії - космічний закон.

В § 3 "Космічно поняття життя" аналізується концепція вихідних вітчизняних космістів М. і О.Реріхів, котрі представляють філософію нашого зарубіжжя. Вчення Реріхів - унікальна система поглядів, в якій наукові уявлення Заходу переплітаються з давніми традиціями Індії.

Концепція побудована на ідеї світу "вогняного", тобто світу думки. Думка постає як просторова психічна енергія. Кожна людина є генератором цього особливого виду енергії. Психічна енергія є всепочатковою енергією космічного Логосу. Вона накопичується в навколосемному просторі в кількості, пропорційній населенню Землі. Особливо сильно вона випромінюється в періоди вселюдських потрясінь. Основов психічної енергії є думка - головний фактор еволюції планети. Світ думки є особливов сферою простору. Якщо уявити думку як електромагнітне випромінювання навколо Землі, то можна стверджувати про співпадіння реріховського вчення з концепцією В.Вернадського про наукову думку як планетне явище і ноосферу як результат діяльності людства.

Кризовий стан людства зв'язаний з втратою головних цінностей життя: доброта, вічність, краса, співчуття. Людство, забувши про вищий сенс свого існування, стало цікавитися лише проблемами власного благополуччя. Виключна турбота про свої інтереси постала згубною для людства. Фактично стався відрив від космічних джерел існування.

Перед людством стоїть завдання усвідомити свою відповідальність перед планетов, перед всім живим. Перехід до космічної ери можливий лише у випадку прийняття філософії єдності людини і Космосу.

Головним завданням можна вважати насамперед усвідомлення космічних основ життя. Необхідно навчатись відрізняти космічне від земного як вічне від тимчасового. До космічних законів відносяться наступні положення: значення думки як основного фактора еволюції, усвідомлення безперервності життя, прийняття дальніх світів, ієрархія вищих розумних сил у Всесвіті.

Безперервність життя означає це вічність в Космосі. Смерть є лише трансформацією свідомості. Людина як космічний мандрівник має вищі психічні центри, котрі в міру розвитку будуть розкриватись, і тоді вона зможе оволодіти значними енергіями, котрі зроблять її практично "безсмертною". В.Вернадський назвав цей

стан автотрофним, а К.Ціолковський "ефірним". У вченні Реріхів стверджується існування на Землі таких досконалих людей - архатів, вчителів людства, котрі досягли стадії досконалості.

Своєрідно розуміння Реріхами семиричності влаштування людини, яка співпадає з семиричною структурою Космосу. Таке розуміння не суперечить концепції багатовимірного простору космології.

Постановка центрального питання космології і філософського світогляду - питання про вселенську цілісність - вирішується з позицій утвердження єдиної всенаочної енергії космічного Логосу.

Ноогенез є зближенням космічного і земного буття.

В закінченні підводяться основні підсумки дослідження, вказуються можливості застосування отриманих результатів, а також подальший напрямок досліджень з проблематики, що розглядається.

З теми дисертації опубліковані такі роботи:

1. О монизации и становлении ноосферы /соавтор.//В.И.Вернадский и современная наука.- Л.: Наука, 1988.- С.100-101
2. Принцип самоорганизации материи.//В.И.Вернадский и современная наука.- Киев: Наукова думка, 1988.- С.36-37
3. Философский анализ структуры ноосферы // Учение В.И.Вернадского о ноосфере и глобальные проблемы современности.- М., 1988, ч.2.- С.94-96
4. Концепция ноосферы и многомерность пространства - времени.// Материалы научной конференции молодых ученых.- Киев, 1991.- С.41-44
5. Сопоставление взглядов К.Циолковского и Е.Блаватской на предмет космической философии / Очерки истории естествознания и техники.- Киев, 1992, № 42.- 0,6 п.л.
6. Третий завет и национальное возрождение.//Тезисы IV научной конференции молодых ученых и историков науки.-Киев, 1992.- С. 54-56.

Підп. у друк 05.05.93   Формат 60x90/16. Пап. друк. № 1
Ум. др. л. 1,0.   Ум. кр.-відт. 1,0. Ум.-вид. л. 0,9   Тираж 100
Замовл. 1767

Інститут надтвердих матеріалів АН України
252153 Київ-153, вул.Автомобільна, 2
Ротапринт ІНМ АН України.

БЕСПЛАТНО

АВ 27.692